

УЖИЦЕ, ЦЕНТАР ОСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Врховни штаб народноослободилачких партизанских одреда и Централни комитет Комунистичке партије Југославије прелазе из Столица у Ужице

У првој половини октобра, Врховни штаб народноослободилачких партизанских одреда Југославије и Централни комитет Комунистичке партије Југославије са другом Титом на челу прелазе с ваљевске територије у слободно Ужице. Друг Тито је на ваљевској територији, као врховни командант, био у Столицама, потом у селу Толисавац, одакле је прешао у Ужице. Превезао се једним аутомобилом заплењеним од Немаца.

У Ужицу, Врховни штаб и Централни комитет смештају се у зграду Народне банке.

Доласком друга Тита у Ужице, руковођење борбом партизанских одреда и плановима њихових операција, како у Србији, тако у читавој Југославији, врши се из овога места. У Ужицу почиње интензиван политички и војни рад. Одмах се покреће орган Комунистичке партије Југославије „Борба“, у коме су сарађивали сви руководиоци народноослободилачке борбе. „Билтен“ Врховног штаба такође почиње да излази у Ужицу. Дотле је штампан у илегалној партизанској штампарији у Београду. Први ужички број „Билтена“, 7 и 8, штампан је с датумом 1. октобра 1941. године. У Ужицу „Билтен“ почиње излазити као орган Врховног штаба народноослободилачких партизанских одреда Југославије.

Као у центру оружане борбе народа Југославије у Ужицу се окупљају, ради добијања инетрукција и реферисања, руководиоци борбе из разних крајева. Иван Милутиновић долази из Црне Горе и подноси извештај Централном комитету о политичкој и војној ситуацији у Црној Гори. Дају се упутства за рад новоформиране партијске организације у Македонији после искључења Методија Шарторова — Шарла због издаје.

Словенци, прогнани са својих огњишта из Словеније, одржавају у Ужицу збор на коме поздрављају народноослободилачку борбу и ступају у њене редове. Они су имали своју борачку Јединицу у ко-ЈУ су, безмало, сви изгинули. На овом збору говорио је Едвард Кардељ.

Партизанска радиостаница из Столица, где је давала прве партизанске емисије, преноси се у Ужице. Емисије је давала на четрдесет четвртог таласу у девет часова увече.

Културни живот у Ужицу развија се у новом облику. Окупљена је група сликара, Пиво Караматијевић, Бора Барух, и други, који цртају антифашистичке мотиве на плакатима и у штампи. Поводом прославе двадесет четврте годишњице октобраске револуције, у Ужицу се одржава изложба о Совјетском Савезу, свечани скуп и дефиле партизанских јединица, с борцима Ужичког партизанског одреда на челу. Оснива се партизански хор и компонују партизанске песме. Хором диригује омладинац Драгољуб Јовашевић, из Чачка.

Унутрашњи живот града, територије ужичког округа и читаве западне Србије, организује се уз помоћ народноослободилачких одреда. Врши се мобилизација људства за фронт, формирају се нове јединице и јачају постојеће.

Ужички партизански одред допуњује се формирањем једне коњичке десетине за хитне потребе службе везе. Ова десетина прерасла је у ескадрон који је био придодат Врховном штабу и Централном комитету.

Развијање органа нове народне власти и стварање Главног народноослободилачког одбора Србије

Народноослободилачки одбори бирани су на зборовима грађана. Они су покренули и организовали живот позадине доносећи разне одлуке из области привреде, социјалног старања, здравства, просвете и личне и имовне безбедности. Они масовно организују рад привреде, индустрије и занатских радионица за потребе фронта.

Историјски, народноослободилачки одбори настају као нови орган власти у условима народноослободилачког рата после укидања и уништења власти старе Југославије на ослобођеној територији, власти која се ставила у службу окупатора и тиме издала борбу народа за слободу. Иницијативу за стварање народноослободилачких одбора дао је друг Тито, покретач ослободилачке борбе, и он је формулисао њихове задатке. У ужичкој „Борби“ од 19. октобра 1941. године, Едвард Кардељ у једном чланку изложио је задатке народноослободилачких одбора. Они се стварају да организују активност народа, како би се борцима на фронту обезбедиле све потребе, а у томе активно сарађују са штабовима партизанских одреда. Одбори, даље, обезбеђују рад позадине, воде борбу против појава пљачке, шпекулације, пете колоне и осталих негативних појава, а уз помоћ својих народних стража. Одбори, затим, организују снабдевање и исхрану становништва и незбринутих породица бораца, организују развој привредног живота у интересу фронта и читавог народа. Најзад, народноослободилачки одбори својим радом учвршћују везу фронта и позадине, везу народа са његовим борцима, у чему је лезала гаранција победе народноослободилачке борбе.

Први народноослободилачки одбор на територији западне Србије створен је 31. јула у ваљевском селу Баставу. Образован је на збору сељака, и његов председник био је Света Солдатовић, а секретар Раша Солдатовић, оба чланови Комунистичке партије. Потом се у ваљевском округу стварају одбори у свима селима, као и срески одбор у Рађевини. У Ваљеву је 5. октобра образован и конституисан илегални Окружни народноослободилачки одбор, који је имао 10 чланова. Његов председник био је Миле Бабић, инжењер, а секретар Бора Атанацковић. Овај одбор формиран је у току борби око опседнутог Ваљева, када се очекивало ослобођење града и ступање у функцију окружног органа народне власти. Његов даљи рад био је паралисан падом већине његових чланова у руке непријатеља.

На територији ужичког округа, формирање одбора започето је током месеца августа. Још 17. августа образован је први народноослободилачки одбор у округу ужичком у Радобуђи, у срезу ариљском. Улачно, на слободној територији ужичког округа био је 71 месни народноослободилачки одбор, као и срески одбори у свима среским местима ужичког округа. Градски народноослободилачки одбор формиран је у Ужицу после ослобођења града.

Окружни народноослободилачки одбор за округ ужички образован је на конференцији представника делегата свих срезова округа и града Ужица 17. новембра. Ова конференција сазвана је на иницијативу Главног народноослободилачког одбора за Србију, који је у Ужицу већ био формиран. Секретар Главног одбора, Петар Стамболић, отворио је конференцију, и у свом излагању изнео међународну ситуацију и перспективе рата. Говорио је о стању у земљи, о злочинима фашистичких окупатора и недељима домаћих издајника. Образложио је потребу организовања одбора.

За председника Окружног народноослободилачког одбора округа Ужице изабран је Бранислав Павловић, земљорадник из села Злакуне, за секретара Миљивоје Ковачевић, адвокатски приправник, а за чланове Витомир Чворовић, радник из Ужица, Борисав Јокић, земљорадник из Стапара, Милан Петронијевић, трговац из Пожеге, Велисав Николић, земљорадник из Миљевог Села, Љубомир Мићић, земљорадник из Горобиља, Саво Поповић, земљорадник из Латвице, и Милан Марјановић, земљорадник из Мочиоца.

Делегати окружне конференције и новоизабрани чланови Окружног одбора примили су обавезе да сваки у свом крају појачано ради на даљем проширивању мреже и активности народноослободилачких одбора. Међутим, догађаји који су после тога убрзо наступили, учинили су да Окружни народноослободилачки одбор није одржао више ни једну седницу.

На територији чачанског округа, до краја августа и почетка септембра, оснивани су илегални народноослободилачки одбори по селима. Већ током јула чачански партизани, забрањујући рад старим општинским управама, указивали су на перспективу стварања нових органа власти. За то је карактеристичан текст упућен председнику општине Сврачковци, код Горњег Милановца, Момиру Ћировићу, у коме се, поред осталог, каже:

„Општинска управа је претворена у читаоницу немачких наредаба и уредаба, у општинску управу сливају се сви пипци који треба да исисавају и последње из нашег народа, и за рачун немачких фашиста и њихових слугу. Из горњих разлога решио сам: 1. Да се из привременог интернирања пусти председник општине г. Момир Ћировић, с тиме да ће бити стрељан ако и даље настави службу у општини ма у ком својству; 2. Да Момир Ћировић има саопштити свом особљу, часништву и одбору, да му свака служба престаје и да у општину не сме долазити нити ма какве послове сме вршити за рачун општинских власти, а све то под претњом смртне казне; 3. Да се општинска зграда има заклопити и на њеним вратима и зиду има стајати написано „затворено, овде се не ради“; 4. Председник дужност има напустити одмах, а ако налази за потребно, може то напуштање јавити и писмено окупационим властима. Наредба ступа на снагу одмах, а посебно је саопштена заинтересованима. — Командир чете народноослободилачке војске, Јован Селски“.

У Чачку је формиран Градски народноослободилачки одбор, који је обављао огромне послове око мобилизације и покретања рада привреде за потребе фронта и обезбеђивао исхрану сиромашног становништва и избеглица. Сачувани деловодни протокол овога одбора сведочанство је широке разгранатости његове делатности и сталних натезања са четницима.

И народноослободилачки одбор у Горњем Милановцу обавио је огроман посао у најтежим условима живота у непосредној близини фронта на Руднику према Тополи и према Крагујевцу на граници Грузе.

У Гучи је, поред месних, организован и Срески народноослободилачки одбор крајем септембра, у коме су били заступљени и четници.

У подринском округу први народноослободилачки одбор формиран је почетком септембра у Богатићу, мада су пре тога у селима Бела Река и Петковица били образовани органи за помоћ оружаним јединицама. У свима селима Мачве и Поцерине били су образовани народноослободилачки одбори, док су на територији Јадра, услед присуства четника, били одбори само у селима која су се налазила под утицајем мачванских партизана (Лешница, Драгинац, Доња Бадања и Јошева).

На територији округа Краљево стварање народноослободилачких одбора започето је у време офанзивних дејстава Краљевачког партизанског одреда. Избори чланова народноослободилачких одбора вршени су у врло тешким условима свакодневних борби с непријатељем, а и због тога што су партијски кадрови са терена углавном били уведени у одред, па није било политичких снага које би иницијативу за стварање одбора спровеле у дело. Одбори су образовани у селима Ратина, Рибница, Чукојевци, Роћевићи, Сирча.

Почетком новембра, у Ужицу је формиран Главни народноослободилачки одбор Србије, који се може сматрати првом народном владом Србије. Као највиши орган борбеног јединства српског народа и врховни орган народне власти у Србији, овај одбор именован је пошто је већ било организовано око 240 месних, среских и ок-

ружних народноослободилачких одбора само у западној Србији. Велика антифашистичка народноослободилачка скупштина Србије, одржана 11. новембра 1944. године у ослобођеном Београду, овај одбор проширила је и реконструисала у Антифашистичку скупштину народног ослобођења Србије (АСНОС).

Председник Главног народноослободилачког одбора за Србију је био Драгојло Дудић, а секретар Петар Стамболић. За рад у одбору додељен је и искусни партијски радник Јусуф Тулић, који је погинуо у првој непријатељској офанзиви.

Чланови одбора имали су подељене дужности. Драгојло Дудић, као председник, имао је ресор пољопривреде, Мирко Томић организовао је снабдевање позадине и болница, Митар Бакић водио је послове финансија, књижевник Јован Поповић и Митра Митровић радили су на питањима просвете и школства, Милентије Поповић требало је да води послове грађевинарства, али због других дужности он на ову дужност у Ужицу није ступио. Влада Зечевић водио је послове шумарства, а Никола Груловић занатство, трговину и привреду, уколико није била под војном управом.

Главни народноослободилачки одбор одржавао је састанке са председницима среских одбора. На једном од ових састанака расправљано је о припремама за пролећну сетву и о обезбеђењу сточне хране за зиму.

У Ужицу је постојало више радионица које су израђивале обућу, одећу и вршиле разне оправке средстава потребних војсци. Оспособљена је и железничка пруга и возови су саобраћали до Чачка и Горњег Милановца на истоку и северу, и до подножја планине Шарган на западу. Железничари су уложили велики труд да обезбеде партизански саобраћај на овим линијама узаног железничког колосека.

Најзначајнији ратни привредни објект у Ужицу је фабрика оружја и муниције, у којој су израђиване пушке, назване партизанке, као и пушчана муниција.

Чим је град ослобођен, фабрика оружја стављена је под војну власт. Одређени су да фабриком руководе Манојло Смиљанић, студент, Сретен Пенезић, радник ове фабрике, Спасан Јовановић, студент, и Будимир Поповић, радник. Фабрика је почела рад одмах пуним капацитетом, захваљујући залагању свих радника. Скоро свакодневно непријатељ је авионима надлетао фабрику и бомбардовао у намери да је уништи, пошто то није успео када се повлачио из Ужица. Стално изложена могућностима уништења од напада из ваздуха, фабрика је демонтирана и за кратко време пренесена у трезоре Народне банке, где је наставила рад. У пуној безбедности у овим трезорима, радници су освојили више нових производа, снабдевајући фронт пушкама, бомбама и пушчаном и митраљеском муницијом. Непријатељ је, не могавши да фабрику уништи бомбардовањем, успео да преко подмуклих елемената изазове експлозију у самим трезорима. Изгинула је читава једна смена радника и оштећене многе машине. Међутим, убрзо после тога, она је опет обновљена и радила је све до повлачења партизанских снага из Ужица 29. новембра.

У ужичкој фабрици оружја и муниције израђено је 21.040 пушака, 2.700.000 пушчаних метака, 90.000 метака за пиштољ, а 20.000 панцираних топовских граната било је у фабрици на ремонту. Израђено је, даље, 18.000 ручних бомби, 300 тромблona, и поправљени су два пољска и један противавионски топ, 200 тешких митраљеза, 300 пушкомитраљеза, 4.000 пушака и два тенка.

За потребе фабрике, Градски народноослободилачки одбор створио је ливницу, у којој су обављани многи послови, а изливана су и тела бомби, које су дорађиване и пуњене у фабрици оружја. На основу посебне наредбе Врховног команданта народноослободилачких партизанских одреда Југославије од октобра 1941. године, сав материјал који је могао служити за израду оружја и муниције морао се скупљати, и то како на самом фронту, тако и на територији целе позадине (калај, месинг, старо оружје, противавионске бомбе, чауре топовских и пушчаних зрна итд.).

И у свима другим ослобођеним градовима, и осталим насељима, организован је, према ратним могућностима, рад у индустрији, трговини и занатству.

У Чачку је радила фабрика хартије која је, после експлозије у градској електричној централи изазване, вероватно, саботажом непријатеља, давала струју за болницу и неке привредне погоне од посебног значаја за фронт, као и за војне установе. Делимично је радио и чачански војно-технички завод у коме су, поред осталог, поправљена тежа ратна оруђа, па и заплењени тенкови. Отворене су радионице за израду и оправку одеће и обуће, као и пекарнице за печење хлеба за војску, избеглице и грађане.

За потребе издржавања избеглица и друге социјалне циљеве Градски народноослободилачки одбор Чачка расписао је добровољни зајам који је убрзо угшсан у износу од 400.000 динара.